

TRADUCIR ARREDOR DE SI

Kathleen March

Universidade de Maine (EE.UU.)

A traducción de *Arredor de si* é unha tarefa que require moito máis ca un coñecemento do galego, non só porque a lingua do autor, Ramón Otero Pedrayo, é unha das máis ricas da literatura galega senón polas referencias culturais dos seus textos. O léxico del, de feito, presenta diversas dificultades porque non se atopan moitos dos termos que utiliza nos dicionarios, nin do seu tempo nin do noso. Non embargante, o que é máis difícil de traducir para os lectores en inglés é o propósito do autor, tan complicado polo contexto cultural e político da Galicia das primeiras décadas deste século. Con esta brevísima observación, dividímo-lo comentario das solucións para traducir *Arredor de si* ó inglés en catro apartados: o léxico, o estilo sintáctico, as referencias culturais máis concretas da novela e a situación do autor no seu contexto cultural inmediato e máis amplo. De sermos máis precisos, poderíamos facer subcategorías e aínda outros apartados. O que figura nesta breve exposición non pode considerarse máis ca unha minúscula escolma dos múltiples desafíos do texto oteropedraiano.

Léxico

No ámbito galego, falar da riqueza do galego de Otero Pedrayo é un tópicò. No ámbito do inglés, lingua máis estandarizada e totalmente normalizada, pérdese esta dimensión e éntrase no labor de atopar termos equivalentes para un léxico que moitas veces non figura nos dicionarios galegos. As referencias ó mundo rural son as que máis se perderon no galego e menos se rexistran nos libros de consulta, polo que comprendermos a Otero Pedrayo precisa experiencias e fenómenos que non se teñen no saber e coñecer da cultura orixinal. A edición de Galaxia feita por Inma e Manuel García Sendón é indicio deste baleiro no mesmo contexto galego, xa que as prácticas e obxectos do campo non son abondo familiares ós lectores actuais da novela.

As definicións, entón, requiren unha pescuda a través de diversos dicionarios, dende os máis tradicionais ou non normativizados ós máis recentes. Un termo como “cegamaridos”, que non é recoñecido por moitos galegos aínda que ten que ver coa matanza practicada nas aldeas, requiriu deixa-la palabra galega no texto inglés, acompañándoa cunha nota, a saber: *Literally ‘husband-blinder’. When pigs sew slaughtered, there is a part of the animal which people believe will turn men blind if they eat it.* Pode ser que o termo galego fose propio dunha rexión (Lugo, o interior) ou que fose procurado polo autor para “enxebrizar” a novela, dando a coñecer un costume próximo á superstición. Seica un lector anglofalante non terá a capacidade de percibi-lo valor antropolóxico do “cegamaridos” por non ter participado nesta actividade rural. A traducción, que retén o termo galego, de feito opta por sinala-la crenza particular desta cultura. A nota coa traducción literal intenta retrata-la profundidade cultural das connotacións.

O coñecido licor-café non existe na cultura de Estados Unidos; polo tanto, se se traduce por *coffee liqueur* os lectores poderían pensar na bebida mexicana Kahlúa, que por outra banda é importada e relativamente cara, non de orixe popular. No inglés deixámo-lo galego orixinal, acompañándoo coa nota: *A home-made alcoholic drink generally made from grape pulp or mash; coffee is added to the mixture at the beginning of the fermentation process. The drink is high in proof.* Ó identifica-la bebida como caseira e forte coidamos representa-lo contexto no que se produce e bebe.

O entroido tivo como primeira solución “*the entroido celebration before Easter*”, incluíndo a información respecto da época do ano. Nunha revisión pensouse que así se perdía o ritmo e decidiuse empregar só “*the entroido*” cunha nota de explicación: *The entroido is a pre-Lent celebration similar to Mardi Gras, lasting three days, with specifically Galician customs that vary from village to village. In the post Franco period, it has been considerably revived, but retains its rural features. It is pre-Christian in origin and today is judged, with its masks, local musicians and dancing, to be of anthropological interest by specialists within and outside of Galicia.* Xa que as orixes do país datan (trabucadamente) para moitas persoas da chegada dos peregrinos cristiáns, faltan tódalas referencias culturais. Non embargante, o festexo de Nova Orleans, no estado de Luisiana, ofrece un enfoque distantemente similar e vén ser no básico o único equivalente no que supón de vestimenta e ambiente. O limiar fai unha referencia ó entroido como referente ás orixes precristiás ou prerromanas que subxacen na identidade colectiva dos galegos.

Os nomes das uvas “treixadura” e “carnote” permanecen no texto inglés, coa explicación en forma de nota de que son dous tipos de uva, un branco e outro tinto. Sendo variedades específicas de Europa, non existe a posibilidade da traducción. A industria vinícola de Estados Unidos, ademais, é totalmente importada, con orixes italianas e españolas, ou inclusive francesas.

O “sábrego” foi traducido como “*sandy earth*”, un termo máis descritivo e menos preciso, xa que comunmente non distinguen as diferencias entre os tipos de terra os que non participan da actividade agrícola ou que non sexan especialistas na agronomía. Debemos lembrar que o campo como medio de sostere a familia individual ou de traballaren unhas familias para un dono é xa fenómeno rarísimo en Norteamérica. As hortas particulares só son de diversión ou suplemento ás compras no supermercado.

As “vinchocas” son “*blisters*”, e como “illó” “*swamp*”, “toromelo”, “*growth*” e tantos outros termos galegos moi precisos para fenómenos da vida rural, non precisan notas no texto inglés. Isto é porque ou ben no idioma anglosaxón non se representan con tanto detalle ou ben porque a situación desta lingua non ten un campo semántico en perigo de desaparición, como é o caso do texto orixinal.

O termo “aceas” tradúcese por “*mills*” porque non existe en inglés un termo máis específico con respecto á maneira de facer funciona-lo muíño, agás o “*windmill*” de Kansas, que serve para producir enerxía ou traer auga e non para moer cereais. Refírese en cambio en inglés ó produto, como en “*grist mill*” ou “*flour mill*”, cando se quere describi-lo lugar de moer trigo ou millo.

“Piorno” tradúcese por “*cytissus*”, cunha nota de explicación, porque en inglés non é nome de planta moi coñecida nin nativa: *leguminous plant with yellow flowers; a type of Spanish broom that grows in mountainous regions*.

“Acoubado” é “*lulled to sleep*”, que non ten por certo as connotacións de ser termo galego enxebre. Neste senso cómpre subliñármola inevitable perda da calidade léxica de Ramón Otero Pedrayo para o público galegofalante. Esta característica só puido ser salientada no limiar, de xeito metalingüístico e non directo, do texto traducido.

“Pazo” permanece como *pazo* cunha nota: *stone country house*. Otero é dos máis difíciles de traducir, porque as orixes, función e connotacións do pazo non existen no inglés de alén mar. Dicar “*country manor*” sería dar unha connotación trabucada a estas construcións tipicamente galegas. O mesmo cómpre establecer para *hórreo*, do que ó non poderen ve-la imaxe os lectores en inglés van pensar nunha construción moi distinta á da realidade galega. A edición inglesa debería levar quizais ilustracións de tres ou catro imaxes do campo galego, que poderían se-lo hórreo, o pazo e a paisaxe, entre outras.

Otero Pedrayo era afeccionado ó emprego de termos en castelán e outras linguas, no texto galego. Non debeu perderse este bilingüismo porque no momento histórico en que escribía o autor a súa ollada cara ó estranxeiro constituía todo un nivel de interpretación da súa obra. O intelectual galego atopábase entre varios mundos, entre eles o español, o europeo e o propio, sendo este último o máis difícil de definir por mor dos séculos de silencio que existiran arredor del. Polo tanto, en inglés mantivéronse os termos orixinais, empregando un tipo distinto, e xa cunha referencia no limiar á proble-

mática lingüística do autor galego, que buscaba definir intelectualmente unha Galicia enormemente rural e xa que logo resistente á definición en termos non enxebres.

O estilo

O estilo entrecortado que emprega Otero Pedrayo representa unha pexa á creación dun texto en inglés que non queira ser unha tradución excesivamente transparente no que ten este concepto de falsificador (Venuti). Ó mesmo tempo non se quería insistir na tradución semántica, literal ou máis orientada cara ó texto galego e o propósito do seu autor, cando esta tradución podía resultar torpe, por non dicirmos ambigua no que se podía pensar da creatividade oteropedraiana. Como exemplo máis sobranceiro, lembramos que o inglés precisa de suxeitos lexicais ós verbos de tipo impersoal, verbos que emprega Otero Pedrayo cunha alta frecuencia e que teñen unha función real na interpretación da obra, porque permiten a fusión e mestura do suxeito coa familia, co pobo e coa natureza. Quizais a falta de suxeitos sexa o elemento máis importante que se tivo que sacrificar, cando era preciso sacrificar algo na tradución. Tamén o inglés, ó esixi-la presenza léxica dun elemento morfosintáctico, aínda sendo este suxeito impersoal, requiría escoller de entre as diferentes posibilidades. En xeral, houbo que procurar un equilibrio entre o *you*, o *one* e o *people*, que son solucións para o “se” do texto orixinal, ou o emprego dun verbo impersoal. Para o inglés tívose que elixir segundo o ton e a sintaxe, o cal, sen embargo, non satisfacía totalmente a opinión da tradutora a multifacética identidade do protagonista, a natureza complicada e fragmentada da súa identidade. Ben merecía un traballo de maior extensión, e tal traballo véñse perfilando na actualidade.

Tamén de moita importancia foi cómo os suxeitos profundos combinaban coas frases curtas e incompletas para crear unha narrativa galega “angular”, tensa e autosilenciadora. Houbo que resisti-la tentación de facer unha prosa máis fluída, máis “domesticada” diría Venuti, máis estándar para o inglés. A sintaxe galega, confesamos, non permite penetrar coa mesma facilidade na psique do protagonista no mesmo momento en que está a reflexionar sobre o máis íntimo do seu ser porque o xénero no léxico e morfoloxía é máis rexo. De tódolos xeitos, cumpría sermos fieis a esta tensión entre análise e sentimento, que é propiamente a tensión que sente o intelectual que non acada o status obxectivo e persoal que quixera. O ton que se adoptou, entón, foi o mesmo no inglés que no galego: certa frialdade, lonxanía de perspectiva, seriedade. O outro nivel, o do compromiso do pobo, coa terra e coa lingua, só puido atopar verdadeira representación no limiar contextualizador que ofrecemos coa tradución.

As referencias culturais

As referencias culturais de *Arredor de si* son o aspecto máis importante para a versión inglesa, xa que, como mencionamos, a novela ocupa un espazo que abrangue dende o rural galego ata o ámbito europeo, en diversos niveis: xeográfico, artístico, literario e histórico, entre outros. Igual que a edición máis recente de Galaxia, a edición inglesa de *Arredor de si* require unha abundancia extraordinaria de notas. Por exemplo, no primeiro capítulo atopamos: *Tight-suited professors whose fame went no further than Cacheiras*. Precísase indicar onde fica Cacheiras –a menos de dez quilómetros de Santiago– e a súa escasa importancia, polo que a oración indica que son profesores de pouquísima sona e (probablemente) saber.

Outros termos que requiren aínda máis comentario do que leva a edición recente de Galaxia son, por exemplo: a Institución Libre de Enseñanza, Carral e *Queixumes*. Podemos afirmar sen perigo que os lectores anglofalantes poucas veces van coñecer-lo contexto histórico-cultural destas referencias, nin sequera dende a perspectiva española. O resultado para o texto inglés é unha maior abundancia de notas que no galego, mais é imprescindible. O intelectualismo de Otero é propio do seu momento e tal momento non semellaba en nada ó mesmo período en Estados Unidos, que vivía anos de crecemento e industrialización, polo menos ata 1929, ano en que comezou a Depresión.

Comentarios finais

Antes de rematar, é preciso comentarmos un dos elementos menos sobranceiros da novela: o título. Despois de verte-la obra enteira ó inglés pensamos que o título é quizais un dos elementos máis difíciles de traducir. É outro exemplo da multiplicidade de niveis da lingua e estrutura de Otero Pedrayo. Como o protagonista é Adrián Solovio, un home que viaxa arredor do seu mundo persoal á procura dunha identidade de seu, pode parecer que o “si” se refire a el. O que non se pode desleixar, non embargante, é a derradeira frase da novela, que é: «Pois a Galicia tamén comeza a ser outra volta historia desque deprende os camiños para atopa-la súa conciencia e deixou de andar, como unha cega, arredor de si». Neste contexto, o “si” é feminino no seu referente, porque é Galicia. A circularidade da obra e a fusión da perspectiva do protagonista coa súa terra de orixe ten que manterse. En inglés non é posible fusionar o “si” masculino co “si” feminino. O xénero debe ser marcado nun *him* ou *her* (interpretando o “si” de Galicia como de referente feminino). No que significa a combinación do particular e do universal, do masculino co feminino, do galego co mundo exterior e interior, non é en absoluto posible perde-la función fusionadora. Procuramos entón

un título que incluíse os diversos enfoques. A solución foi “*The World Around Us*”. Nese “*us*” podémo-los anglofalantes inserir a Adrián Solovio, a Galicia e a nós mesmos, este último quizais como participantes vigairos por non sermos nin galegos nin europeos.

É posible que a novela de Don Ramón non sexa texto de interese para un amplo público en inglés. As traxectorias dun país e doutro son moi distintas e non comparten as mesmas características que conteñen a lingua, a cultura e o desenvolvemento económico ou a falta del. Tampouco é unha obra moi áxil nin sequera no idioma orixinal, o cal non significa que non sexa unha obra profunda. Leva todo o peso dunha xeración, a xeración Nós, que non poden comprende-los norteamericanos a través dunha historia de seu. Non pensamos que a traducción teña a obriga de compensar esta natureza narrativa cunha prosa inglesa fluída ou rápida. Non pensamos, en fin, que fose mellor unha traducción transparente ou axeitada (*domesticated*, diría Venuti) ós gustos dun público anglosaxón dos 90. O equilibrio dun mundo e doutro foi o propósito da versión inglesa, sempre sen sacrificárense os elementos que facían posible unha lectura “galega” do texto como obra propia dunha Galicia vivida nas primeiras décadas do século XX. Velaquí que o verdadeiro desafío da obra fose a presentación do seu contexto, o saber e querer poñer todo o pensamento donramoniano ó nivel que merece, cunha amplitude de perspectiva que fose que o mundo en certo senso si xirase arredor del.

BIBLIOGRAFÍA

- GENTZLER, E., *Contemporary Translation Theories*, London & NY, Routledge, 1993.
- OTERO PEDRAYO, R., *Arredor de si*, ed. de I. e M. García Sendón, Vigo, Galaxia, 1994.
- *The World Around Us*, trad. Kathleen March (ms. entregado a Peter Lang Press).
- VENUTI, L., *The Translator's Invisibility. A history of translation*, London & NY, Routledge, 1995.